

УДК 339.727

К. Т. Свєшнікова, Севастопольський економіко-гуманітарний інститут Таверійського національного університету імені В. І. Вернадського

ЛІМІТУВАННЯ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В УКРАЇНІ

У статті з позиції комплексного підходу досліджено систему лімітів банку, яка дозволяє встановити контроль над усіма видами валютного ризику комерційних банків. Запропоновано методичний підхід до вдосконалення механізму зовнішнього та внутрішнього лімітування валютного ризику банку.

Ключові слова: лімітування, зовнішнє, внутрішнє, валютний ризик, банківська діяльність, контроль.

Постановка проблеми. Стратегічною метою функціонування вітчизняної банківської системи є забезпечення сталості її розвитку шляхом досягнення надійності, стійкості до криз, підвищення якості та ефективності її діяльності. Важливу роль у її зміцненні відіграє регулювання банківських ризиків. Валютні ризики, з огляду на пріоритетність та високу прибутковість валютних операцій, є одними з найнебезпечніших у діяльності українських і зарубіжних банків. За цих умов особливої актуальності набуває проблема управління ними. Зокрема очевидно, що в сучасних умовах необхідні подальші практико-теоретичні дослідження щодо формування ефективної та комплексної системи валютного ризик-менеджменту з постійною модифікацією розроблених технологій оцінки і регулювання ризиків. Завдання валютного ризик-менеджменту полягає не в тому, щоб описати фактичний профіль ризику банку та обмежити його окремі компоненти, а вписати його в рамки, встановлені діючим законодавством і керівництвом банку. Обмеження з боку регулюючих органів банківської діяльності в Україні ускладнює використання фінансових методів страхування валютного ризику. У такій ситуації значного поширення набувають нефінансові методи валютного ризик-менеджменту, в структурі яких одним із найпопулярніших є лімітування. Фактичний поточний рівень сукупного валютного ризику банку повинен відповідати тій величині ризику, яку фінансова установа вважає для себе припустимою. Проте узгодження цих параметрів можливе тільки в рамках єдиної загальнобанківської системи лімітування всіх видів валютного ризику, проблематика чого є недостатньо розробленою, відсутня систематизована класифікація внутрішніх лімітів, отже, її розробка потребує особливої уваги і має практичне значення в банківській діяльності.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Проблеми лімітування банківських ризиків в економічній літературі досліджено в роботах таких вчених: Ю. Ю. Никишева, Л. О. Примостки [7], М. А. Ребрика [9], К. В. Уварова [10]. Однак проблема лімітування валютного ризику банку залишається на сьогоднішній день недостатньо висвітленою.

У зв'язку з цим **метою** даної **статті** є обґрунтування методичних підходів до побудови системи зовнішнього та внутрішнього лімітування валютного ризику банку.

Виклад основного матеріалу. Для забезпечення оптимального співвідношення між ризиком і доходністю банки забезпечують контроль валютних ризиків у розрізі окремих іноземних валют, їх груп та банківських металів такими методами: розподіл валютного ризику між учасниками угоди; визначення рівня толерантності банків до валютного ризику шляхом встановлення обмежень, впровадження процедур, регламентів та управлінської звітності з валютного ризику; обмеження негативного впливу валютного ризику; прийняття чи уникнення його; диверсифікація; резервування; лімітування; сек'юритизація; страхування; методи "метчінг" та "нетчінг"; отримання додаткової інформації, в тому числі через інформаційні агентства (Associated Press, Bloomberg L.P., Reuters та ін.); ретельне вивчення та аналіз валютних ринків на щоденній основі.

Лімітування полягає у встановленні лімітів і сублімітів у межах виконання нормативних вимог НБУ щодо лімітів валютної позиції відповідно до законодавства [3] та інших обмежень щодо валютного ризику згідно з внутрішніми документами банків, можливості коригування затверджених лімітів та їх перерозподіл. Ефект від впровадження лімітування забезпечується через обмеження конкретних видів валютного ризику. На даний момент існує широкий спектр методик розрахунку лімітів, що базуються на різних детермінантах діяльності фінансової установи: на основі капіталу, поточних активів, поточної ліквідності та VaR-методу, але жодна з них не використовується окремо, ефективність забезпечується лише їх поєднанням та паралельним використанням. Таким чином, побудова ефективної системи лімітування валютних ризиків конкретного банку зводиться до послідовності етапів (рис. 1).

Система лімітів, що регулює рівень валютного ризику банку, поділяється на зовнішні ліміти, які встановлюються НБУ, та внутрішні, що найчастіше визначаються комітетом з управління активами та пасивами банку. Встановлення лімітів за окремими напрямками диверсифікації валютних ризиків проводиться від загальних лімітів до індивідуальних (рис. 2).

Рисунок 1 – Основні елементи та етапи процесу лімітування валютних ризиків у банку

Зовнішні ліміти встановлюються НБУ й розподіляються на:

- ліміт загальної відкритої валютної позиції (не більше 30 % від регулятивного капіталу);
- ліміт загальної довгої відкритої валютної позиції (не більше 20 % від регулятивного капіталу);
- ліміт загальної короткої відкритої валютної позиції (не більше 10 % від регулятивного капіталу) [8].

Ліміти відкритої валютної позиції встановлюються залежно від її виду [9]:

- **операційна** з сублімітами в розрізі філій і відділень банку та в розрізі видів операцій (фінансування різних видів валютних витрат, виконання окремих власних зобов'язань банку);
- **комерційна (неторговельна)** з сублімітами в розрізі філій і відділень банку та в розрізі видів операцій (конверсійні або неторгові операції);

**Рисунок 2 – Різновиди лімітів
у банках України за операціями з валютою
та банківськими металами**

Джерело : розроблено автором з урахуванням [3; 6; 8; 9].

- **торговельна (спекулятивна)** з сублімітами на різні торговельні майданчики, групи дилерів та окремо на кожного дилера (сукупність сублімітів, встановлених на дилерів та контролерів, називається матрицею повноважень), у розрізі видів конверсійних операцій та видів операцій із фінансовими інструментами (валютні форвардні, ф'ючерсні контракти, опціони тощо), у розрізі терміну їхньої дії, які, у свою чергу, поділяються на [8]: **1) ліміти відкритих торговельних валютних позицій у межах робочого дня (intraday position limits)** регулюють розмір максимально дозволеної відкритої валютної позиції (нетто-позиції) за торговельними операціями протягом операційного дня з розрахунками на одну дату валютування, при цьому наприкінці операційного дня всі денні позиції повинні бути обов'язково закриті; **2) ліміти перенесення торговельної позиції на наступний робочий день (overnight position limits)** регулюють розмір

максимально можливої відкритої валютної позиції банку, яку дозволяється переносити на наступну дату валютування і яка не підпадає під контроль дилерів протягом позаопераційного часу; можуть встановлюватися в таких формах: **а) позиційні ліміти (position limits)** обмежують номінальний обсяг відкритої валютної позиції; **б) ліміти збитків (stop-loss limits)**, які, у свою чергу, можуть визначатися як: 1) ліміти поточних збитків за торговельними операціями (stop-out limits) встановлюються для контролю накопичених поточних збитків за торговельними операціями з валютою та використовуються як обмеження більш високого рівня, тому що поширюється на ряд інструментів і припускає максимальну оперативність процедур прийняття рішень і їх виконання [6]. Коли величина збитків досягає ліміту, всі операції припиняються й приймається рішення про продаж даного активу або його реструктуризацію; 2) ліміти граничних обсягів збитків (stop-loss limits) є персональними, встановлюють граничний обсяг збитку і зобов'язують дилера автоматично закрити відкриту позицію у відповідній валюті та прийняти збиток при досягненні курсу певного граничного значення [3]; **в) ліміти прибутків (take profit limits)**, що можуть визначатися як: 1) ліміти граничних обсягів прибутків (take profit limits) визначають розмір максимально-го одноденного зростання курсу (прибутковості) у розрізі окремих валют та застосовуються для запобігання при досягненні максимального (визначається аналітично) результату можливого наступного різкого зниження вартості інструмента [6]; 2) ліміти поточних прибутків за торговельними операціями (take-out limits) встановлюються для контролю накопичених поточних прибутків за торговельними операціями з валютою;

- **хеджуюча** з системою сублімітів, встановлених аналогічно до системи лімітів на торговельну позицію;
- **позабалансова** з системою сублімітів, аналогічних до системи лімітів на торговельну позицію [9].

Ліміти інструментарію встановлюють обмеження по інструментах і валютах з визначенням списку можливих для торгівлі інструментів та валют:

- ліміти за всіма валютами та банківськими металами (не більше 30 % від регулятивного капіталу);
- ліміт довгої відкритої валютної позиції у вільно конвертованій валюті (не більше 15 % від регулятивного капіталу);

- ліміт довгої (короткої) валютної позиції в неконвертованій валюті та в усіх банківських металах (не більше 5 % від регулятивного капіталу);
- ліміт довгої (короткої) валютної позиції за операціями “форвард” (не більше 10 % від регулятивного капіталу);
- ліміти за операціями з банківськими металами (Au, Ag, Pt and Pd);
- ліміти за неторговими операціями з готівкою.

Ліміти повноважень звичайно встановлюють максимально можливий розмір ліміту відкритої позиції на кожен день, можливий для перенесення на наступний робочий день для кожного конкретного дилера та регіонального підрозділу за конкретним інструментом.

Ліміти збитків встановлюють максимально можливий розмір збитків, після досягнення якого всі відкриті позиції повинні бути закриті зі збитками. У деяких банках такий ліміт встановлюється на кожний робочий день або окремих період (звичайно один місяць), в інших встановлюється на окремі види інструментів чи на окремих дилерів.

Ліміти на клієнтів/контрагентів встановлюють максимально можливі суми для операцій на кожного контрапартнера, клієнта або типу клієнтів з сублімітами на групи пов'язаних клієнтів/контрагентів, на окремих клієнтів/контрагентів, на посередників (біржі, торговельні майданчики, окремих брокерів).

Територіальні ліміти встановлюють максимально можливі суми для операцій протягом дня з клієнтами і контрапартнерами в сумі з кожної конкретної географічної території з сублімітами на окремі континенти, на іноземні держави, на територіальні одиниці тощо.

Галузеві ліміти встановлюють обмеження операцій у розрізі окремих галузей.

Побудова комплексної загальнобанківської системи лімітування всіх видів валютного ризику дозволяє підвищити ефективність валютного ризик-менеджменту, але важливо, щоб вона не тільки дозволяла накладати ліміти різних типів, але й мала достатню гнучкість і універсальність для того, щоб відповідати прийнятим у банку бізнес-процесам через врахування характеру окремих відкритих валютних позицій банку. Банк, окрім нормативного затвердження й дотримання внутрішніх лімітів валютної позиції, має не забувати про можливість їх коригування та перерозподілу між регіональними підрозділами чи конкретними операціями, інструментами тощо за умови виконання нормативів валютної позиції в цілому по банку залежно від необхідності реалізації міжбанківських програм, кон'юнктури ринку або згідно зі службовими записками підрозділів з метою зростання ефективності валютних операцій

через територіальні відмінності стану валютного ринку, що забезпечується розгалуженістю фінансової установи.

Аналіз валютного ризику комерційних банків України можна провести, спираючись на дотримання лімітів загальної відкритої валютної позиції, дані за якими взяті з сайта НБУ [1]. Українські банки до 23.04.2009 повинні були дотримуватися нормативів ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку: Н13 – норматив загальної відкритої валютної позиції (до 30.09.2005 не більше 35 % [3]), у період з 01.10.2005 до 23.04.2009 не більше 30 % [6]; Н13-1 – норматив загальної довгої відкритої валютної позиції (до 30.09.2005 не більше 30 % [3]), у період з 01.10.2005 до 23.04.2009 не більше 20 % [6]; Н13-2 – норматив загальної короткої відкритої валютної позиції (до 30.09.2005 не більше 5 % [3]), у період з 01.10.2005 до 23.04.2009 – 10 % [6]. Однак НБУ скасував зазначені нормативи постановою [8]. З того часу банки в Україні мають здійснювати розрахунок дотримання лімітів загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції (Л13, Л13-1, Л13-2) [5]. Також цією ж постановою [8] запроваджено контроль та чіткі штрафні санкції за недотримання уповноваженими банками на щоденній основі встановлених у вигляді ліміту граничних значень відкритої валютної позиції банку.

Дослідження нормативів валютних позицій банківської системи України, яке здійснене автором за даними сайта НБУ [2] в цілому по системі, показує, що на практиці банки найчастіше встановлюють більш жорсткі ліміти відкритої валютної позиції, ніж ті, які встановлюються регулятором. Динаміку нормативів зображено на рис. 3.

З рис. 3 спостерігаємо тенденцію поступового зниження Н13 з 22,75 % та Н13-1 з 22,38 % у січні 2003 р. до 6,78 % у березні та 4,25 % у січні 2008 р., відповідно Н13 і Н13-1. Паралельно з цим протікає зворотний процес повільного зростання Н13-2 з 0,27 % у лютому 2003 р. до 4,07 % у квітні 2009 р., що пояснюється зростаючою роллю регіональних валют у портфелі комерційних банків. Кінець 2008 – початок 2009 р. знову показує схильність фінансових установ до валютного ризику майже вдвоє після депресійного занепаду національної економіки з середини 2007 р.

Отже, система лімітування комерційних банків, як і інші підходи до обмеження валютного ризику, є методом підвищення ефективності валютного ризик-менеджменту банків, які на практиці найчастіше встановлюють більш жорсткі ліміти відкритої валютної позиції порівняно з тими, які встановлює регулятор.

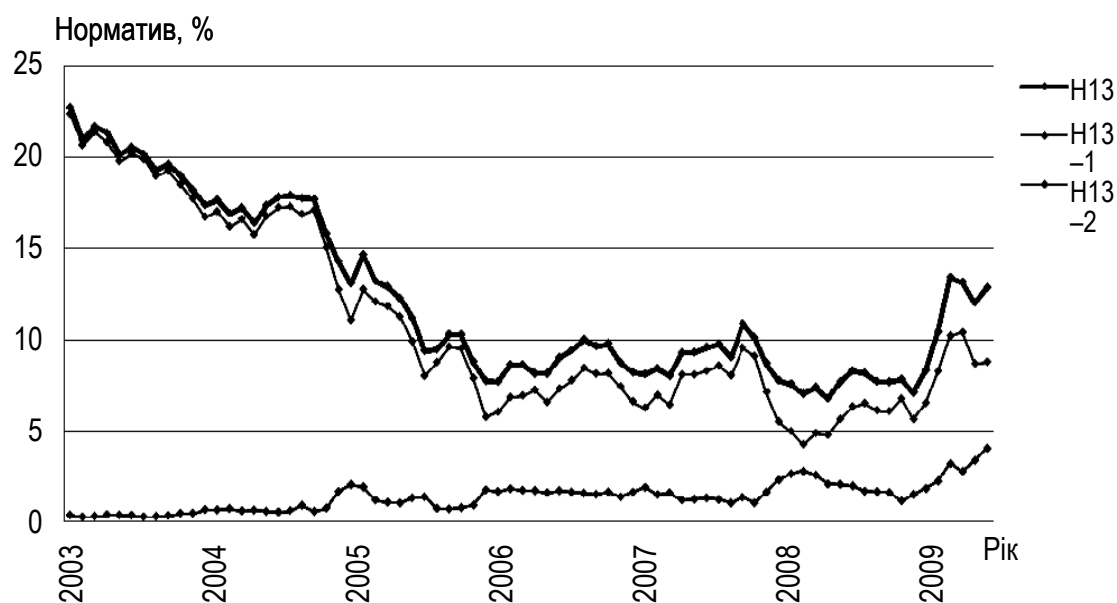

Рисунок 3 – Помісячна динаміка нормативів загальної відкритої (довгої / короткої) валютної позиції системи українських банків

Висновки. В Україні потрібно продовжувати роботу з мінімізації валютного ризику як на рівні комерційних банків, так і законодавства. Досвід банків, які на практиці опинилися в ризикованій ситуації, навчає: ні клієнтура, ні конкуренція, ні регулювання не є якимось зовнішнім джерелом валютних ризиків – ризик зароджувався внаслідок управлінських рішень (або їх відсутності) власників і/чи менеджерів конкретного банку навіть тоді, коли спершу здавалося, що банк отримує певні переваги порівняно з іншими установами, які за депресивних умов доволі швидко перетворювалися на загрозові для банків явища.

Наведений алгоритм дій щодо лімітування валютних ризиків комерційних банків дає їм можливість вибрати найбільш раціональний шлях щодо реальних можливостей оцінки валютних ризиків, зосередитися на етапах, які потребують деталізації, завчасно ідентифікувати та попереджувати валютні ризики, що їм загрожують. Окреслено значення чітко розробленої класифікації як зовнішніх, так і внутрішніх лімітів валютного ризику банку, здійснено класифікаційний огляд та характеристику їх видів та підвидів (сублімітів). Значний вплив на рівень валютного ризику здійснює й зовнішнє лімітування, яке встановлюється регулятором. Структура внутрішніх лімітів багато в чому залежить від специфіки діяльності та стратегічних цілей конкретного банку. Система лімітування, як й інші методи управління валютним ризиком банку, не може повністю його усунути, але в сукупності з іншими

дозволяє мінімізувати. Доказано, що методичний підхід до вдосконалення механізму зовнішнього та внутрішнього лімітування валютного ризику банку (від загальних лімітів валютного ризику до лімітів на окремі інструменти, контрагентів тощо) сприяє підвищенню ефективності його валютного ризик-менеджменту.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку – обґрунтування пропозицій щодо формування ефективної системи валютного ризик-менеджменту з постійною модифікацією розроблених технологій оцінки і регулювання ризиків.

Список літератури

1. Дані фінансової звітності банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097>.
2. Значення економічних нормативів в цілому по системі: Банківський нагляд (сайт НБУ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=84901>.
3. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : постанова Правління НБУ від 28.08.2001 № 368 : зареєстрована в Міністерстві юстиції України 26.09.2001 за № 841/6032 (зі змінами від 20.12.2010). – Режим доступу : <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=z0841-01>>.
4. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України [Електронний ресурс] : постанова Правління НБУ від 27.12.2007 № 480 : зареєстрована в Міністерстві юстиції України 18.01.2008 за № 32/14723 (зі змінами від 17.03.2009). – Режим доступу : <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0032-08>>.
5. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків” [Електронний ресурс] : постанова Правління НБУ від 15.03.2004 № 104– Режим доступу : <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v0104500-04>>.
6. Положення про порядок встановлення Національним банком України лімітів відкритої валютної позиції та контроль за їх дотриманням уповноваженими банками [Електронний ресурс] : постанова Правління НБУ від 12.08.2005 №290, зареєстрована в Міністерстві юстиції України 29.08.2005 за №946/11226 (зі змінами від 22.06.2011). – Режим доступу : <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0946-05>>.
7. Примостка Л. О. Банківські ризики: теорія та практика управління : монографія / Л. О. Примостка, О. В. Лисенюк, О. О. Чуб ; Мін-во освіти і науки України, ДВНЗ “КНЕУ ім. Вадима Гетьмана”. – К. : КНЕУ, 2008. – 456 с.
8. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України та встановлення лімітів відкритої валютної позиції банку [Електронний ресурс] : постанова Правління НБУ від 28.02.2009 № 107. – Режим доступу : <<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0268-09>>.
9. Ребрик М. А. Ліміти як вираження толерантності банку до валютного ризику / М. А. Ребрик // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1(103). – С. 193–200.

10. Уваров К. В. Управління ризиками операцій банків на валютному ринку / К. В. Уваров // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Т. 9. – Суми : Мрія-1 ; УАБС, 2004. – С. 5–57.

Отримано 26.12.2012

Summary

In the article towards to the integrated approach the limits of bank's system are investigated, what allows to control all types of the commercial banks' currency risks. The methodological approach to improve the mechanism of internal and external limiting of bank's currency risk is proposed.